

Компаративистичко согледување на нимфите во хеленската и самовилите во јужнословенската митологија [*]

Слободан Танасковски

slobodantanaskovski@yahoo.com

Увод

Непотребно е да се напомене дека секој народ уште од најстаро време создал своја митологија. Тоа е еден крајно природен процес преку кој што, условно речено, 'примитивните' народи се обидуваат да си ги одговорат прашањата што си ги поставувале во врска со постоењето, универзумот, светот кој ги опкружувал. Секако, на прво место биле прашањата за самото создавање на светот, човекот, растенијата, животните, атмосферските појави. Така, се појавиле митовите во врска со боговите создатели на светот, на природата. Но, што е со нејзиното одржување? Зарем истиот оној бог, или оние богови, кои ја создале природата, сè уште постојано се грижат таа и понатаму да се обновува и да продолжува да создава? За да одговори на ова прашање, човечкиот ум создал еден вид на систематизација во својата религија и митологија, односно, по некој природен пат во својата свест ја поделил митологијата на 'висока' – светот на боговите создатели, од една страна, и 'ниска' – светот на митолошки суштества, од друга страна, претставени како богови од понизок ранг или демони.

Иако терминот „демон“ денес го доживуваме како синоним за „злобитие“, тој не отсекогаш ја имал таа конотација. Поимот „демон“, односно „дајмон“ (δαίμων) потекнува од митологијата на древна Грција, каде што се однесувал на вид митолошки суштества, рангирани пониско од боговите. Овие, често невидливи, духови се опишани како посредници помеѓу човекот и боговите и, исто како и луѓето, имаат слободна волја, односно, можат да бидат добри и зли. Ова верување потекнува од уште постари верувања од Блискиот исток, а врз него некогаш се темелело европското сфаќање на поимот „демон“, којшто во стари времиња се однесувал на секое митолошко суштество, или божество од понизок ранг. Меѓутоа, во првиот грчки превод на Стариот Завет, зборот *δαίμων* за прв пат е употребен исклучиво во негативен контекст, за да се преведат хебрејските имиња за идоли, за пагански богови, за чудовишта и за разни злобитија. Употребата на истиот збор во оригиналниот грчки превод на Новиот Завет, уште во раниот II век н. е. допринесува тој да го добие значењето кое се однесува на Јудео-Христијанскиот концепт за злодух. Веќе кон крајот на IV век, христијанството со своето ширење целосно го менува лицето на Европа и ги осакатува старите пагански верувања. Според христијанската догма, суштествата што се наоѓаат во светот помеѓу Бог и луѓето се всушност ангели (од грчки *ἄγγελος* – „гласник“). Христијанството, не можејќи целосно да ги искорени претхристијанските верувања, како и со цел да ги претстави овие верувања како дело на Ѓаволот, ги опишува митолошките суштества - демоните во кои верувале паганските народи и кои за нив често имале позитивен

карактер - како паднати ангели, слуги на Ѓаволот. Така тие ја губат својата слободна волја и се преобразуваат во суштества кои го водат човекот во грев.

Можеби една од најпознатите раси на вакви демони, или митолошки суштества, покрај змејовите и аждерите, секако, се и прекрасните самовили. Поим за вакво митолошко суштество се наоѓа во митологијата и фолклорот на буквално секој народ. Елфите (*alfar*) во нордиската, *Aos Sí* во келтската, *faeries* во западноевропската митологија, *pixies* во митологијата на Корнвал, па дури и нивни сродници во митовите на Индија, Кина, Јапонија, па и кај некои африкански племиња, сите тие се сродни и споредливи со словенските самовили; припаѓаат на светското и огромно митолошко семејство на кое припаѓаат и самовилите, и со едно сеопфатно име се нарекуваат *sprite* [1]. Сите тие се замислувани како антропоморфни битија, и, иако меѓу различни култури може да се разликуваат во изгледот, главната функција која што ја имаат во митологијата е секогаш иста: тие се демони на творечките сили на природата и се задолжени за нејзиното постојано обновување. Повеќето од европските поими за вакви демони подразбираат како женски, така и машки суштества, односно, самовили и виленици, но, сепак, кај словенските народи се развиле верувања исклучиво во женските припадници на оваа раса. Веројатно еден од најстарите членови на ова семејство се нимфите на древна Хелада.

I. НИМФИ

Во античката грчка митологија, нимфите претставуваат посебен вид митски суштества – вечно млади и блескаво убави женски духови кои ги населуваат разните предели во космосот: планините, шумите, реките, езерата, облаците. Тие се задолжени за постојаното обновување на природата и се грижат за благосостојбата на растенијата и на животните. Во митолошката хиерархија тие се рангирани пониско од боговите, но сепак имаат големи ингеренции и учествуваат на собирите на боговите на планината Олимп.

Нимфите се опишуваат како жени со прекрасен изглед, кои по својата убавина далеку ги надминуваат смртните жени. Нивната убавина е вечна и тие никогаш не стареат. Но, иако најстарите извори ги опишуваат едноставно како натприродно убави жени, поетите и сликарите од доцната антика им придаваат на нимфите фантастични карактеристики во нивниот изглед: небесно сини очи, коса која потсетува на цветови од зумбул кај нимфите на цвеќињата, коса, а некогаш дури и кожа со боја на морињата и езерата кај водните нимфи.

Иако за многу нимфи се вели дека се бесмртни, најчесто се верува дека тие не се лишени од нужноста на смртта, но сепак живеат долг живот. „Тие, пак, не се ни смртни, ни бесмртни суштества не се / вистина, живеат долго и јадат амбросиска храна...“ [2], вели во врска со планинските нимфи Хомерската химна V до Афродита. Еден фрагмент наведен кај Плутарх, од изгубен антички еп по име *Прописите на Хирон (Χείρωνος ὑποθήκαι)*, чие авторство му се припишува на Хесиод, вели:

*„Дрдорливата врана надживува девет генерации
остарени луѓе, но животот на еленот е долг колку
четири животи на враната, а животот на гавранот*

трае колку три животи на еленот, додека фениксот надживува девет гаврани, но ние, нимфите со убави коси, ќерки на Севс ајгидоносецот, надживуваме десет феникси.“ [3]

Според ова, животот на нимфите би траел речиси седумстотини илјади години.

Нимфите својот долг живот во голема мера го минуваат како и смртните жени, работејќи разни домашни работи, како предење, ткаење, везење. Но сепак, тие се слободни и независни суштества кои се лишени од страдањата, болестите и грижите од кои патат луѓето. Покрај овие домашни работи кои ги вршат, тие имаат и свои стада овци или други домашни животни за кои се грижат. Вооружени се со лак и стрели и се вешти во лов, но тие не ловат животни за да се прехранат, бидејќи никогаш не јадат месо, туку, исто како и боговите, се хранат со нектар и со амбросија. Суштината на нивното ловење се состои во тоа што ловат диви животни со цел да ги заштитат своите стада. Имаат прекрасни гласови и голем дел од времето го минуваат во пеење и танцување. Нимфите уште во најстари времиња ги подучувале смртниците на земјоделските и сточарските вештини како и на пчеларството. Најчесто се пријателски настроени кон луѓето, особено кон девојките, овчарите, јунаците и морепловците, но доколку на некаков начин бидат навредени умеат и сурово да казнат. Луѓето во антиката на нимфите им принесувале жртви исто како и на боговите. Жртвите кои им се нуделе на нимфите најчесто вклучувале овци, кози, млеко, масло, но никогаш вино. Повеќето нимфи се претставени како девствени суштества, но сепак голем број од нив стапуваат во врски со богови или со смртници и стануваат мајки. Нимфите се придружнички на различни богови, пред се на Артемида, Дионис, Пан, а исто така и на Аполон, Посејдон и Хеката. Покрај тоа, многу нимфи имале улога и на дадилки на некои богови, како на пример Севс или Дионис.

Се мисли дека едно од значењата на старогрчкиот збор *νύμφη* е „невеста“ или „покриена со вел“, па оттука „млада жена спремна за мажење“. Друга претпоставка е дека овој збор потекнува од корен кој означува „нараснување“, што би можело да се поврзе со растењето на вегетацијата, а според Хесиј Александриски, едно од значењата на зборот е и „пупка од роза“.[4]

Нимфите често се споменуваат како ќерки на Севс, но сите тие всушност водат потекло од разни божества. Според потеклото, пределот кој го населуваат или природниот феномен кој го претставуваат, нимфите се делат на неколку различни видови.

1. Слатководни нимфи

1. 1. Океаниди

Постои едно често и многу погрешно тврдење дека Океанидите се еден вид на морски нимфи. Оваа заблуда е настаната, секако, поради денешното значење на зборот *океан*. Сепак, треба да се има на ум дека за античките Грци, Океанот не претставувал солена вода, туку бил замислуван како совршена кружна река која ги опкружува крајните граници на светот, која нема почеток ни крај, односно извира и се влева самата во себе. Океан бил персонифициран како

титанско божество, син на Гаја и Уран, кому неговата сестра и жена Тетија му изродува три илјади синови - Реки или речни богови (Ποταμοί), како и три илјади ќерки Океаниди (Ὠκεανίδες), водни нимфи. Хесиод во „Теогонија“ вели:

*Роди Тетија и друг пород, - света челад и женска, -
ќерки што секаде в дружба со Аполон цар и со Реки
јунаци млади да јакнат Севс им определил в судба...
...велат, три илјади има витконоги Океаниди,
сегде распрснати тие по земја и длабини морски,
бдејат по светот на божици чеда рамностојно сјајни. [5]*

Значи, Океанидите живеат насекаде низ космосот каде што има свежа вода – во реките, езерата, изворите, во воздухот и облаците, на дното на морето како слатководни струи, па дури и во реките на подземниот свет. Најзначајната меѓу подземните Океаниди е најстарата меѓу нив – Стикс, или Стига, која претставува персонификација на самата подземна река Стикс и на која ѝ припаѓа десетти дел од Океановите води. Таа меѓу другите Океаниди е издигната до статус на божица, и нејзината вода претставува најмоќна заклетва за Олимписките богови.

Според местото кое го населуваат, односно, видот на свежа вода којшто го претставуваат, меѓу Океанидите се разликуваат неколку подтипови. **Непхелите** (Νεφέλαι) се дел од Океанидите кој живее во небесниот простор. Самиот збор *νεφέλη* значи „облак“, па така овие нимфи претставуваат персонификација на облаците и атмосферската вода која на земјата паѓа од облаците во вид на дожд. Претставувани се како летаат на небото во бели фустани надуени со воздух и истураат вода од купови, со што ја полеваат земјата и ги полнат коритата на Реките, нивните браќа. Како ќерки на Океан, за нив се зборува во Аристофановата комедија „Облаци“. **Аураите** (Αὔραι < αὔρα – „благ поветрец“) се дел од Океанидите кои ги претставуваат тивките пријатни ветрови. Некои автори, пак, ги сметаат за ќерки на четирите ветрови - доцноантичкиот поет Квинт Смирнајски ги нарекува „крилати ќерки на Бореј (северниот ветар)“. [6]

1. 2. Најади

Друга група на слатководни нимфи, покрај Океанидите, се најадите (Ναϊάδες < νάειν – „тече“). Најадите имаат различно потекло; дел од нив се всушност Океаниди кои живеат во 'земските' води – реки, езера, извори, за разлика од непхелите и аураите кои ја претставуваат влагата во воздухот. Сепак, најголемиот дел од најадите се всушност ќерки на Реките (Ποταμοί) или пак ќерки на поединечни Океаниди. Биле почитувани како заштитнички на снабдувањето на заедницата со вода. Претставувани се како држат купови за вода и јаваат на речни богови, кои најчесто имале форма на бик со антропоморфна глава. Се верувало дека нивните извори имаат моќ да лечат разни болести, како и да влеваат инспирација. Според тоа, и самите нимфи имаат пророчка моќ и се способни да им дарат поетска и пророчка дарба на оние кои пијат од нивните извори.

Најадите живеат во блескави дворци на дното на реките. Тие се секогаш добронамерни и им помагаат на луѓето, но во митологијата е позната приказната за момчето по име Хилас, кого најадите од некој извор премногу го засакале поради неговата убавина и го грабнале во нивното живеалиште под водата, за да тој никогаш повторно не се врати меѓу луѓето.

Најадите се исто така познати и како хидријади (Ἵδριάδες < ὕδωρ – „вода“). Според видот на водата која ја населуваат, тие понатаму се делат на неколку подтипови. **Хелејномаи** (Ἐλειονόμαι < ἐλείος – „мочуриште“) се најади кои живеат во мочуливите предели, **кренијади** (Κρηνιάδες < κρήνη – „бунар, извор“) - во фонтани и бунари, **лимнади** или **лимнатиди** (Λιμνάδες, Λιμνατίδες < λίμνη – „езеро“) - во езерата, **пегајаи** (Πηγαίαι < πηγή – „извор“) – во изворите, **потамиди** (Ποταμίδες < ποταμός – „река“) – во реките. **Лејмониди** или **лејмакиди** (Λειμονίδες, Λειμακίδες < λειμών – „ливада“) се **најади** кои престојуваат на росните цветни ливади, а меѓу нив може да се вбројат и **антхусаи** (Ἀνθούσαι < ἄνθος – „цвеќе“), нимфи на цвеќињата за чија коса се вели дека потсетува на цветови од зумбул.

2. Морски нимфи - Халијади

Халијадите (Ἀλιάδες < ἄλς – „сол, море“) се нимфи на морските длабочини, морските струи, песочните плажи, карпестите морски гребени, морската пена, морските бранови. Постојат огромен број халијади, нивното потекло е различно, но најчесто се ќерки на разни морски божества, како Посејдон и Протеј. Во IX пеење од *Ајнеидата*, божицата Кибела создава морски нимфи преобразувајќи ги изгорените тројански бродови.

Морските нимфи се грижат за рибите и другите морски животни, јаваат на делфини, морски чудовишта (κῆτοι) или на хипокампи (морски коњи кои изгледаат како риби од половината надолу). Уметниците од доцната антика велеле дека бојата на косата и на кожата на морските нимфи наликува на бојата на морето. Најпознати меѓу морските нимфи се Нереидите, педесетте ќерки на богот Нереј.

2. 1. Нереиди

Во морето пусто од Нереј и лепокоса Дорида

се изнародија чеда, сред божици премногу љупки. [7]

Нереидите (Νηρείδες), педесет ќерки на морскиот старец Нереј и Океанидата Дорида, се морски нимфи кои живеат на дното на Средоземното море, во палатата на Посејдон, или во сребрена пештера на дното на Егејското море, заедно со нивниот татко Нереј. Нивните лични имиња се однесуваат на разни одлики на морето.

Како и сите нимфи, тие се суштества кои им се наклонети и им помагаат на луѓето, особено на морепловците и рибарите, но, можат и да казнат со ужасна казна доколку бидат навредени. Така на пример, кога кралицата на Етиопија, Касиопеја, се фали дека таа и нејзината ќерка Андромеда се поубави од Нереидите, тие се жалат кај Посејдон, а тој како казна праќа поплави и морско чудовиште на Етиопија.

Овидиј во *Метаморфози* во IV пеење вели дека Нереидите со моќта на отсечената глава на Горгона Медуза скаменуваат морска трева и така ги создале коралите. [8] Поради тоа, коралите и денеска под вода наликуваат на меко растение, а надвор од водата се претвораат во камен.

Меѓу Нереидите, најпозната е Ахиловата мајка Тетида, која е издигната до статус на божица. Амфитритија, кралицата на морето и жена на Посејдон, според Хесиод исто така е една од Нереидите, иако според други извори таа припаѓа на Океанидите. Нереидите го поминуваат своето време исто како и смртничките, вршејќи разни работи, но, тие се лишени од тешкотиите и грижите на човечкиот живот.

*Потомство тоа е ете, на благородниот Нереј -
педесет сè на сè ќерки, вешти за дела без мана. [9]*

3. Планински нимфи – Орејади

Орејадите (Ορειάδες < ὄρος – „планина“) се голема група нимфи од различно потекло кои ги населуваат планинските предели – шумите, пасиштата, пештерите. Се вели дека првите орејади се изродиле од петте рустични дајмони Дактили и нивните пет сестри и сопруги Хекатериди – божества на рустичниот танц. Браќа на овие орејади се сатирите и божествата на танцот наречени Курети. Понатаму, нови генерации на орејади се раѓаат од врските на овие првобитни орејади со сатирите, како и со богот Хермес. Веќе споменатата Хомерска химна до Афродита, во врска со планинските нимфи вели:

*...Нимфи што живеат овде, во оваа пресвета гора.
Тие, пак, не се ни смртни, ни бесмртни суштества не се
вистина, живеат долго, и јадат амбросиска храна,
а и со богови вечни во красно се фаќаат оро.
Со ними Силени и убиец Аргов островиден уште,
опитат и љубов си водат длабоко в пештери красни.
Со ними, штом ќе се родат, на земја што јунаци храни,
никнуваат заедно ели ил' дабови с' високи врхој –
убави стебла што раснат во горите високи бујни.
Лагови свети нив си ги викаат, вишно бидејќи
раснат, та смртници никогаш не ги со железо кастрат.
Сепак, кога и кај нив ќе пристапи судба на смртта,
таквите убави стебла на земја ќе се исушат првин,
кора ќе им изгние околу трупот и гранки ќе паднат,
тогаш и нивната душа напушта сончево светло.“ [10]*

Според ова, животот на орејадите е врзан со животот на нивните дрвја, тие се раѓаат и умираат заедно со нив. Бидејќи најголемиот дел од шумите во низините биле исечени заради потребите на земјоделството, на античката грчка територија шумите, главно, се наоѓале на планините. Оттука, природно е

нимфите на дрвјата да припаѓаат во групата на орејадите. Покрај овие, во орејадите припаѓаат и нимфите кои ги населуваат планинските пасишта.

3. 1. Мелиски нимфи

Мелиските нимфи (Μέλιαι) се шумски нимфи на јасеновото дрво (μέλι). Според Хесиодовата *Теогонија*, тие, заедно со Ериниите и Гигантите, се родени од Гаја кога била оплодена од крвта што паднала на неа при кастрирањето на Уран. Се сметаат за прамајки на воинствената човечка раса од Бронзениот Век. Нивните синови правеле копја од гранките на дрвјата на своите мајки и биле хранети со слаткиот растителен сок од јасеновите дрва, кој Грците го нарекувале μέλι. Овој мит потекнува од древните верувања, според кои луѓето се настанати од дрва, особено од јасен.

Покрај овие Мелиски нимфи, ќерки на Уран и Гаја, постојат уште две Мелиски нимфи, коишто имаат различно потекло. Тие се ќерки на Мелисеј, рустичниот дајмон на медот и пчеларството, по име Ида и Адрастеја, и живеат во пештера на планината Дикта. Кога се родил Севс, Гаја го дала на чување на овие нимфи. Тие го хранеле Севс со мед и со млеко од нивната мајка, козата Амалтеја.

Античките Грци ги нарекувале медот и растителниот сок од јасенот со еден ист збор - μέλι. Тие ги сметале овие две супстанции за сродни, и верувале дека претставуваат амбросија падната од небото на земјата. Веројатно е дека ова верување е симболички прикажано преку раѓањето на јасеновите нимфи од крвта на Уран (Небото) која паѓа на Гаја (Земјата). Според ова, Мелиските нимфи, покрај тоа што се нимфи на јасенот, претставуваат и нимфи на медот и заштитнички на пчеларството.

3. 2. Епимелиди

Епимелидите (Επιμηλιάδες), се нимфи кои живеат на планинските пасишта. Според двојното значење на нивното име, тие имаат и двојна функција. Имено, нивното име потекнува од зборот μῆλον, кој во античките грчки текстови стои и за „јаболко“ и за „овца“. Така, Епимелидите се нимфи заштитнички на стадата и на јаболковите дрва, а со тоа и на овошните дрва воопшто. Познати се и како νύμφαι βουκόλαι – „пастирски нимфи“.

Во еден мит се раскажува како Епимелидите биле навредени од група млади овчари кои се дрзнале да се натпреваруваат со нив во танцување, не знаејќи дека се натпреваруваат со нимфи. Откако овчарите биле победени, нимфите за казна ги претвориле во дрвја.

3. 3. Дријади и хамадријади

Дријадите (Δρυάδες) се сметаат за нимфи на дабовото дрво. Сепак, зборот δρύς на грчки не означува само „даб“, туку секаков вид на големо диво дрво. Според тоа, дријадите не се само нимфи на дабот, туку на големите дрва и шумите воопшто.

За посебен вид на дријади се сметаат **хамадријадите** (Ἀμαδρυάδες). Нивното име значи „заедно со дрво“. За хамадријадите се мисли дека се разликуваат од дријадите по тоа што нивниот живот е врзан за оној на нивните дрва, тие се раѓаат истовремено и доколку дрвото умре, умира и неговата хамадријада. Сепак, Хомерската химна V до Афродита вели дека сите нимфи на

дрвјата ја имаат оваа одлика. Има и друго верување според кое дријадата го претставува духот на дрвото, додека хамадријадата го претставува самото дрво.

3. 4. Останати групи на планински нимфи

Меѓу орејадите би можеле да се вбројат неколку групи на нимфи, кои не се посебен вид на орејади, туку претставуваат сестринства на планински нимфи кои се разликуваат по своето потекло.

Плејадите (Πλειάδες) се седум планински нимфи, ќерки на титанот Атлас. Тие биле гонети од цинот Орион, па Севс, за да ги спаси, ги поставил на небото како созвездието Плејади. Еден друг мит вели дека тие биле претворени во созвездие откако си го одзеле животот поради тагата за загубата на нивниот брат Хијас и нивните сестри или внуки, Хијадите.

Хијадите (Ύαδες < ύετός – „дожд“) според некои извори се исто така ќерки на Атлас, сестри на Плејадите. Според други извори тие се ќерки на Хијас, синот на Атлас и брат на Плејадите. Откако Хијас ловејќи го загубил животот, тие од преголема тага умреле, а Севс, исто како и Плејадите, ги поставил на небото како созвездие. Најчесто се пет на број, а нивното име значи „врнежливи“ или „дождливи“ - се верувало дека созвездието Хијади носи дожд, бидејќи нимфите сеуште ја оплакуваат судбината на нивниот брат или татко Хијас. Како нимфи кои носат дожд, некои автори ги сместуваат меѓу Океанидите.

Уште едно сестринство на планински нимфи се **Хесперидите** (Εσπερίδες). Според повеќето автори, меѓу кои и Хесиод, тие се ќерки на Никс (Νοκτα), а според други автори се исто така ќерки на Атлас. Нивното име значи „западни“ или „оние кои припаѓаат на западот“. Според различни извори, тие се три, четири или седум сестри кои живеат во градина на далечниот запад и го чуваат дрвото со златни јаболка кое Гаја ѝ го подарила на Хера како свадбен подарок. Се верувало дека отсјајот од златните јаболка во нивната градина ги создава прекрасните бои на зајдисонцето. Според тоа, Хесперидите се сметаат и за нимфи на зајдисонцето.

4. Нимфи на подземниот свет - Лампади

Лампадите (Λαμπάδες) се нимфи на подземниот свет кои ѝ биле доделени на божицата Хеката од страна на Севс, како подарок за нејзината лојалност во Титаномахијата. Како верни придружнички на Хеката, тие носат факли и ѝ го осветлуваат патот на божицата во ноќите кога патува и оди на лов, на што укажува и нивното име (λάμπας - „светилка, факел“). Се вели дека светлината од нивните факли може да го доведе човекот до лудило. Нивното потекло останува мистерија. Покрај лампадите, во митологијата се споменуваат и други нимфи кои живеат во подземниот свет, но тие обично припаѓаат на Океанидите или најадите и претставуваат нимфи на реките во подземјето.

5. Музи

За потеклото и бројот на Музите има најразлични тврдења. Различни автори сметаат различни богови за нивни родители, а бројот на Музите варира помеѓу три, четири, седум и осум. Сепак, најприфатената верзија вели дека Музите се девет ќерки на Севс и Мнемосина, титанка чие име значи „меморија“.

Музите се божици заштитнички на уметностите и науките – музиката, танцот, поезијата, драмата, историјата, астрономијата. Времето постојано го поминуваат танцувајќи и пеејќи песни, а нивни предводник е богот Аполон.

*Штом ќе си нежна искапат снага во Пермески извор,
во Хипокрена, или в Олмеј со божески води,
вито развиваат оро на врвот на Хеликон гора,
весело тупкаат с' нозе во прекрасни, прелестни танци. [11]*

Се мисли дека нивното име потекнува од праиндоевропскиот корен **men-* („мисла“), но има и друга теорија, според која зборот зборот *Моѷса* потекнува од коренот **mon-* кој означува „планина“, а за нивно живеалиште најчесто се смета планината Хеликон. [12] Покрај тоа, се поврзуваат и со различни извори, за чија вода се верувало дека има инспиративна и пророчка моќ. Според сите овие обележја, Музите претставуваат уште еден вид на нимфи, по својата природа најслични на најадите или орејадите.

Музите им се наклонети на уметниците и имаат моќ да им влеваат инспирација и пророчка дарба, но строго ги казнуваат оние уметници кои покажуваат непочит кон нив, како на пример кога некој уметник не ја признава заслугата на Музите за убавината на неговите дела. Тие го претставуваат врвниот идеал во уметноста, па секој кој се дрзнува да се натпреварува со нив секако завршува поразен, а потоа за ваквата дрзост е казнет на различен начин. Еден ваков мит раскажува како деветте смртни ќерки на кралот Пиер ги предизвикале деветте Музи на натпревар во пеење, а за судии биле повикани некои нимфи. Откако девојките и Музите ги завршиле своите песни, нимфите едногласно пресудиле дека победници се Музите, а тие за казна ги преобразиле деветте сестри во птици. Во друг мит, тракискиот пејач Тамириј горделиво вели дека ги надминува во пеење, а откако е поразен, Музите му го земаат видот и музичкиот талент. Се раскажува дека дури и Сирените ги предизвикале на натпревар во пеење, а откако Музите победиле, им ги зеле на Сирените пердувите од крилата и од нив си направиле круни.

Хесиод во *Теогонија* ги открива имињата на сите девет Музи, но не зборува за нивните посебни функции. Овие функции, по коишто се познати и денес, тие ги добиваат дури во Римскиот период, па според значењето на нивните имиња, секоја Муза станува претставник на различна дисциплина во уметноста или науката: Калиопа – епска поезија, Ерато – еротска поезија, Еутерпа – музика и лирска поезија, Терпсихора – танц, Талија – комедија, Мелпомена – трагедија, Клио – историја, Полихимнија – верски химни и Уранија – астрономија.

Повеќето од имињата за видовите на нимфи всушност претставуваат придавки во женски род множина, складни со именката „*νύμφαι*“ (*νύμφαι ὄρειάδες* - планински нимфи, *νύμφαι ἀλιάδες* - морски нимфи и т. н.). Сепак, во кој природен предел и да престојуваат, основниот елемент којшто нимфите го претставуваат е водата. Водата кружи во космосот па така и тие се јавуваат во секоја сфера на природата каде што има вода. Престојуваат на небото, во влажниот воздух и во облаците, и праќаат дождови на земјата со што ги полнат коритата на реките, езерата и морињата и ја наводнуваат сувата земја. Тоа ја прави земјата плодна и го поттикнува растењето на вегетацијата, па според тоа,

дури и шумските нимфи би можеле да претставуваат некој вид на водни нимфи, коишто преку водата им даруваат живот на дрвата. Така, најадата на некој извор би можела да биде и дријада на дрвото што расте покрај изворот. Затоа видовите на нимфи често се преклопуваат и во нивната класификација не би можеле да се стават толку строги граници.

Водата е основен услов за живот, таа го поттикнува создавањето на природата, а со тоа го поттикнува и човечкиот ум да создава. Затоа се верувало дека изворската вода, како и самите нимфи, има пророчка и инспиративна моќ, а за инспирираните поети, пророци и свештеници се велело дека се *νεμφολήπτοι* - „поведени од нимфи“.

Верувањето во нимфите било толку длабоко вкоренето кај старите Грци, што се верува дека, по доселувањето на старите Словени на Балканот, влијаело врз оформувањето на изгледот и митолошкиот карактер на словенските духови на природата. Меѓу јужнословенските народи, овие духови на природата се познати како самовили.

II. САМОВИЛИ

1. Етимологија

Самовилите, уште познати и како *вили*, *самодиви*, и поретко *јуди*, се замислувани како прекрасни суштества – олицетворение на вечните убавини и тајни на природата. Етимологијата на нивното име не е јасна. Некои научници зборот „вила“ го доведуваат во врска со зборови од разни словенски јазици коишто означуваат лудило, односно, опседнатост од натприродни сили. [13] А. Веселовски го споредува со литванскиот *welis* – „претци“, што се согласува со теоријата дека овие суштества претставувале духови на претците, чијшто култ бил широко распространет меѓу словенските народи. [14] Луј Леже ја надополнува оваа претпоставка на Веселовски со тоа што понатаму сето ова го доведува во врска со индоевропскиот корен *vel-*, што значи „пропаст“. [15] Покрај овие, има и трета претпоставка, според која овој збор потекнува од *dies violae*, „денови на љубичиците“, пролетен празник во чест на мртвите, што повторно е во согласност со поврзаноста на самовилите со култот на претците. [16]

И покрај тоа, сè уште не е јасно како од зборот *вила* дошло до *самовила*, па потоа и *самодива*. Леже изнесува претпоставка дека врската помеѓу *вила* и *самовила* би можела да се спореди со старогрчките *δρυάς* и *ἀμαδρυάς*, а дека формата *самодива* може да се доведе во врска со персискиот корен *div*, турски *dev* – „демон“. [17] Сепак, сето ова сè уште останува на база на претпоставки.

2. Настанок

Според преданијата, самовилите се раѓаат кога грее сонце и паѓа дожд, кога на небото се појавува виножито, а можат да се родат и од утринска роса или од некаков цвет. Според една српска народна песна, самовилите ги раѓа и ги израснува самата гора:

*А мене, вилу од горе,
Мене је гора родила,
У зелен листак повила;*

*Јутерња роса падала,
Мене је вилу дојила;
Од горе вјетриц дувао,
Мене је вилу шикао*

То су ми биле дадије. [18]

Во некои краевии, пак, се верува дека самовилите настануваат од душите на починатите, најчесто девојки кои се удавиле. Самовилите настанати на овој начин имаат моќ да ја земат саканата личност кај себе, но тогаш личноста мора да умре. Ова верување се согласува со претпоставката дека тие на почетокот претставувале души на претците. Во некои деловии на Србија се верува дека вилите можат да настанат и од обични девојки, кои од другите вили се здобиваат со крила и „окриље“, дел од облеката каде што се закачени крилата, за кои ќе стане збор подоцна.

Самовилите имаат и репродуктивна моќ, а доколку некоја самовила сака да зачне и да стане мајка, сè што треба да направи е наутро кога има роса да прошета по ливада без да носи никаква облека на себе. Се верува дека можат да зачат и од тајни тревки кои само тие ги познаваат. Бидејќи немаат свои машки пандани, често стапуваат во врска со луѓе, а смртникот кој е во врска со самовила мора да се заколне на најстрога тајност. Од ваквите врски се раѓаат деца со натприродна сила и убавина. Некаде се вели дека самовилите се бесмртни, некаде дека живеат исклучително долг живот, а некаде се верува дека тие самите одлучуваат кога да умрат.

3. Надворешен изглед и способности

Самовилите се опишуваат како прекрасни девојки или жени, со долги расплетени косии кои може да досегаат и до земјата. Во Бугарија хиперболично се вели дека самовилите кога ја чешлаат својата коса седат на врв на планина, а косата досега до подножјето на планината. Бојата на самовилската коса се опишува различно, но најчесто се вели дека е светла, односно руса, црвена, па дури и бела. Поретко може да се сретне самовила со црна коса. Во некои деловии на Србија постои верување дека косата на вилата поцрнува кога таа ќе реши да умре. Често се вели дека самовилската коса е златна, или пак, дека самовилите во своите косии имаат три златни влакна во кои се наоѓа целата нивна моќ. Некаде пак, се верува дека ако се искубе дури едно влакно од косата на самовилата, таа мора да умре. Во народните приказни се сретнува мотив како некој јунак спасува самовила со тоа што ја отплеткува нејзината коса која се заплеткала во гранки, без притоа да искубе ниту едно влакно. Поради ваквата помош, самовилата се братими со јунакот и станува негова верна посестрима и помошничка во тешките задачи кои му претстојат. Еден од овие јунаци кои добиле самовила за посестрима откако ја спасиле од неволја е и познатиот Крале Марко. Во Србија велат дека очите на вилите светат како молњи, а често и дека самите вили зрачат со светлина слична на месечевата.

Најчесто имаат крила, но не без исклучок. Сепак, дури и кога немаат крила, самовилите можат да летаат и со огромна брзина да минуваат огромни далечинии, со тоа што “се свиваат како бело платно”, како што вели песната „Седум краевии шетаат земја по краина“ [19]. Покрај очекуваниот опис на

самовилските крила како слични на оние кај инсектите, сепак почесто се вели дека крилата на самовилите се перјастии како кај лебедите. Најчесто се верува дека крилата им се закачени на кошулите, или пак дека кошулите им се украсени со пердуви кои им ја даваат способноста да летаат. Од ова народно верување следува дека сета моќ на самовилата се наоѓа во кошулата – се вели дека тие ги соблекуваат кошулите кога се капат и кога танцуваат, па доколку некој смртник успее да украде кошула од самовила, може да ја примора самовилата да се омажи за него. Во народните приказни е познат мотивот каде смртник се жени со самовила и ги сокрива нејзините крила, но, откако успева да ги добие крилата назад, таа летнува, го напушта смртниот сопруг и му се враќа на самовилскиот живот. Самовилските крила се основното обележје според кое тие се разликуваат од старогрчките нимфи.

Се вели дека самовилите носат тенки и прозачни бели или сини фустани. Некогаш пак, не носат никаква облека, но косите им се толку долги што со нив се покриваат. Дел од нивната облека се и вилински појаси и самовилски кошули, или во Србија, „узглавје“ или „окриље“, каде што се прикачени крилата. Вооружени се со лак и стрели и некогаш јаваат на крилати елени, или пак елен или коњ обвиткан и зауздан со змии отровници.

Поаѓајќи со описот на самовилите од главата па надолу, пристигнуваме до интересен митолошки мотив. Повторно, ниту ова правило не е без исклучок, но, сепак, некаде се вели дека самовилите, покрај сета совршеност во изгледот, имаат само една и единствена маана. Имено, наместо стапала како кај луѓето, тие имаат коњски, козји или магерешки копита. Или пак, некаде велат, нозе како лебед, доколку се работи за водна вила. Самовилите воопшто не се задоволни од оваа своја маана, па затоа секогаш ги кријат копитата под долгите фустани. Овој мотив, покрај тоа што укажува на непостоење на совршенство, секако пред сè укажува на дивата природа на самовилите, нивното единство со природата. Иако не е неизоставен дел од описот на самовилите, ова претставува уште една физичка карактеристика по која тие се разликуваат од нимфите.

Исто како и нимфите, самовилите секогаш се жени, во словенската митологија не постојат виленици како во другите европски митологии. Како термин постои зборот „виленик“ или „вилењак“, но под овој термин се подразбира човек кој што има љубовна врска со самовила, или човек опседнат од самовила, или пак, човек кого самовила го застрелала, но потоа со својата магија го исцелила, па поради тоа и тој добил натприродни моќи.

4. Природата на самовилите

Самовилите живеат по планините, шумите, ливадите, реките, езерата, морињата и облаците. Во Србија, според местото каде живеат, имаат посебни називи – вила загоркиња, вила планинкиња, вила бродарица, вила бреговиња, вила облакиња. Самовилите во приказните и песните носат и лични имиња: Дана, Јерисавља, Ерина, Ѓурѓа, Вела, Јана, Ангелија, Равијојла, Наданојла, Магда, Дивна, Јованка, Коса, Гелмеруда, Вида, Катерина и други.

Како суштества кои претставуваат персонификација на убавините на природата, самовилите имаат извонредни познавања од лековитите и волшебните билки. Тие од нив со голема вештина прават мелеми со кои можат

да ја излечат секоја болест, па дури и да ги оживеат загиналите јунаци. Се верува дека својствата на овие билки ги прават самовилите вечно млади, здрави, убави и моќни. И самите места за кои се верува дека се самовилски, како разни дрва и извори, се сметаат за лековити, па често крај нив се оставаат болните да преноќат, а се верува дека утрото крај болниот ќе се најде некаков лек оставен од самовилите. На ваквите места се принесуваат и жртви за самовилите, кои најчесто се состојат од бел леб, мед, босилек, вино, вода, бело платно и др. Покрај тоа, самовилите се во силна врска и со животните, па способни се да комуницираат со нив, а имаат моќ и да се преобразуваат во различни животни, најчесто волк, коњ, змија, елен, лебед, или пак некаква друга птица.

Самовилите пеат со прекрасни гласови и најголем дел од времето го минуваат играјќи оро, а се вели дека во пеење и танцување им нема рамен. Тие грабнуваат девојки кои убаво пеат и танцуваат или момчиња кои убаво свират, за да ги веселат во нивните ора. Најчесто танцуваат ноќе на високите планини, крај изворите, во шумите и ливадите или околу новороденчињата, а доколку човечко суштество го види нивното оро, стануваат пакосни. На местото каде што играле останува круг од изгазена трева. Ваквите места се табуизирани; луѓето не смеат ноќе да влезат во тој круг, не смеат на тоа место да ја косат тревата, ниту да ја ораат земјата.

Самовилите се хранат со леб, овошје, печурки и разни билки, а никогаш не јадат месо. Имаат посебни места на коишто се гоштеваат - нивната трпеза најчесто се наоѓа под големи разгранети дрва, во круг од печурки, покрај извор, во густа шума или на цветна ливада. Ваквите места исто така се табуизирани, бидејќи се верува дека самовилите не сакаат да бидат вознемирувани за време на јадење.

Самовилите најтесно се поврзани со водата. Тие се јавуваат како заштитнички на чистата изворска вода, па го казнуваат секој кој се капе или пие вода од нивните извори. Чест мотив во епските народни песни е запирањето на водата од некој планински извор од страна на самовила, која како жртва, за да ја пушти водата, најчесто ги бара очите на жедниот патник. Сепак, постои и верување, според кое водата од самовилските извори може да даде натприродна сила. Во Бугарија велат дека оној кој ќе се напие вода од самовилски извор станува силен како самовила и раѓа крилати деца со бела коса и огнени очи.

Самовилите се непријателки на градбите, коишто го нарушуваат спокојот на природниот недопрен амбиент во кој тие живеат, и способни се да срушат сè, што ќе изградат луѓето. За да дозволат да се изгради некоја населба или мост, некогаш од луѓето како данок бараат човечки жртви. Сепак, и тие градат свои градби, некогаш на високите планини, но почесто „ни на небо ни на земја“ , туку горе, во облаците. Како материјал за овие градби некогаш користат човечки суштества – деца, девојки и јунаци.

5. Русалки

Покрај самовилите, во јужнословенската митологија се сретнува и поимот *русалки*. Се верува дека овој поим потекнува од Русија, а оттаму е стигнат кај Србите, Македонците и Бугарите. Интересно е што некаде се верува дека

самовилите и русалките се идентични, но некаде важат за две различни митолошки суштества. Имено, во Србија велат дека русалките, за разлика од вилите, немаат крилја, бојата на нивната коса е црвена и секогаш, без исклучок, се слатководни суштества (речни или езерски). Поради тоа, народната етимологија го доведува нивното име во врска со зборот *русло*, што значи „поток“, како и со придавката *рус*, поради светлата боја на нивните коси. Сепак, Леже ги отфрла овие две теории во однос на етимологијата, а ја прифаќа за точна третата, според која нивното име потекнува од грчкиот збор *ῥοσάλια*, латински *rosalia, rosaria, pascarosata, pascha rosarum* – „празник на розите“, односно, Духови, христијански празник кој како и многу други, се помешал со некој пагански празник поврзан со култот на претците. [20] Според него, русалките претставуваат персонификација на овој празник; се верува дека тие се душите на удавени девојки. Тие се појавуваат меѓу луѓето само во текот на една седмица во годината, позната како Русална недела, четвртата седмица по Велигден, од Духови до Петрови поклади. Гордана Стојковска вели дека русалките се разликуваат од самовилите и по тоа што „нивната „солза“ претставува „жива вода“ со плодносна моќ, па во некои краишта се почитуваат и како пониски божества на плодноста“. [21]

6. Односи кон луѓето

Самовилите често се братимат со луѓето, посебно со младите девојки и јунаците. Покрај тоа, тие се сретнуваат и како помајки на големите јунаци. Српската народна песна „Милош Обилиќ змајски син“ вели:

Што год има Србина јунака,

Свакога су одгојиле виле,

Многога су змајеви родили. [22]

За многу народни јунаци, меѓу кои Милош Обилиќ и Крале Марко, се верува дека биле задоеени од самовила, а самовилското млеко станува изворот на нивната натприродна сила.

Иако често се пријателски настроени и им помагаат на луѓето, сепак, самовилите многу лесно се навредуваат и умеат сурово да казнат. Тие се исклучително горди на својата убавина, па не поднесуваат кога некоја жена или девојка ја истакнува својата убавина над нивната. Најмногу ги навредува доколку некој ги види додека се капат или танцуваат, доколку стапне на нивната трпеза или го изгази нивното цвеќе. Како заштитнички на недопрената природа, за нив навреда претставува и самото влегување на луѓето во нивната шума, а особено им пречи капење или пиенење вода од нивните извори. За непочитувањето на овие забрани, самовилите казнуваат на различни начини – со болест, одземање на умот, парализа, ослепување, оглувување, а често и смрт. Со христијанските влијанија, во македонските народни песни самовилите добиле карактер на суштества кои ги казнуваат грешниците, особено оние, кои не ги почитуваат постите и табуата за празниците. [23]

И покрај овие хтонски и сурови одлики на нивната природа, самовилите сепак во најголем дел претставуваат позитивни демони. Нивниот однос кон луѓето пред сè зависи од односот на луѓето кон нив, што во преносна смисла би значело однос на луѓето кон самата природа.

Заклучок

Прокопиј, византиски хроничар од VI век, во своето дело „De bello Gothico“ за старите Словени вели дека обожавале нимфи. [24] Овој термин тој, секако, го употребува за да ги преведе словенските вили, за коишто се верува дека голем дел од своите карактеристики ги добиле под влијание на старогрчките нимфи.

Нимфите и самовилите во својата основа се идентични – тие се женски духови на природата, чиј главен елемент е водата. Тие истовремено преку својот изглед на прекрасни девојки ги претставуваат убавините на природата, но во својот амбивалентен карактер ги претставуваат и природните непогоди, суровата и разорната моќ на природата. Како слободни женски суштества, за разлика од жената во минатото која била потчинета на мажот, тие и покрај својата инзвонредна убавина и најчесто позитивен карактер, сепак биле доживувани како нешто опасно, па дури и како закана за светот на луѓето, особено за машкиот свет.

Иако во својата основа се слични, сепак помеѓу нимфите и самовилите постојат и видни разлики. Нимфите најчесто им се наклонети на луѓето, додека односот на самовилите кон луѓето е амбивалентен. Кај самовилите за разлика од нимфите се согледува многу подива природа, на што укажуваат и животинските обележја во нивниот изглед – копита и крилја, како и до земја долгите расплетени коси.

Но и покрај овие разлики, и нимфите и самовилите се демони кои во извесна мера претставуваат персонификација на самата природа, а нивна главна улога е да се грижат процесите во природата да се одвиваат по нормален пат.

Белешки

- [*] Семинарски труд по предметот Античка митологија на Институтот за класични студии, Филозофски факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, изработен под менторство на проф. Р. Дуев
- [1] Зборот потекнува од латинскиот *spiritus* (дух), и е во значење „духови на природата“.
- [2] Хомерска химна V до Афродита, 259-260. Препев: Марија Чичева – Алексиќ
- [3] Plutarchus, *De Oraculorum Defectu* II. 415 C
- [4] Hesychius Alexandrinus, *Συναγωγή Πασῶν Λέξεων κατὰ Στοιχεῖον*, s.v. *νύμφαι*
- [5] Hesiodus, *Theogonia*, 346-348; 364-366. Препев: Марија Чичева-Алексиќ.
- [6] Quintus Smyrnaeus, *Troia Expugnata* 1. 683 ff.
- [7] Hesiodus, *Theogonia* 240-241. Препев: Марија Чичева-Алексиќ.
- [8] Ovidius, *Metamorphoses* IV. 740-752.
- [9] Hesiodus, *Theogonia* 263-264. Препев: Марија Чичева-Алексиќ.
- [10] Хомерска химна V до Афродита, 258-272. Препев: Марија Чичева – Алексиќ
- [11] Hesiodus, *Theogonia* 5-8. Препев: Марија Чичева-Алексиќ.
- [12] *μουσάων Ἐλικωνιάδων ἀρχώμεθ' αἰεΐδειν, αἴθ' Ἐλικῶνος ἔχουσιν ὄρος μέγα τε ζᾷθεόν τε* Hesiodus, *Theogonia* 1-2
- [13] Леже, Л. (1984), *Словенска митологија*, стр. 50; Vasiljev, S. (1990), *Mitologija Drevnih Slovena*, стр. 157
- [14] Леже, Л. (1984), *Словенска митологија*, стр. 50
- [15] Леже, Л. (1984), *Словенска митологија*, стр. 50
- [16] Леже, Л. (1984), *Словенска митологија*, стр. 50

- [17] Леже, Л. (1984), *Словенска митологија*, стр. 53
- [18] Вук С. Караџић, *Српске народне пјесме – Књига прва, у којој су различне женске пјесме* (1841)
- [19] Миладиновици, *Зборник* (1861)
- [20] Леже, Л. (1984), *Словенска митологија*, стр. 54
- [21] Стојковска, Г. (2004), *Речник на јужнословенска митологија*, стр. 210
- [22] Vasiljev, S. (1990), *Mitologija Drevnih Slovena*, стр. 119
- [23] Миладиновици, *Зборник* (1861), *Самовилски песни 1; 5*
- [24] σέβουσι μέντοι καὶ ποταμούς τε καὶ νύμφας καὶ ἄλλ' ἄττα δαιμόνια
Обожаваат реки, нимфи и други дајмони...
 Procopius Caesariensis, *De Bello Gothico*, III, 14

Библиографија

- Бодирोगић, М. „Виле и Змајеви – Српска митологија“, Нови Сад, 2009
- Vasiljev, S., „Mitologija Drevnih Slovena“, Београд, 1990
- Зечевић, С. „Митска бића српских предања“, Белград, 1981
- Kronzek, A. Z. „The Sorcerer’s Companion“, 2001
- Стојковска, Г. „Речник на јужнословенска митологија“, Скопје, 2004
- Цепенков, М. „Македонски народни приказни“, Скопје, 1989
- Бошковски, Ј. „Јунак над јунаци – Епски народни песни за Марко Крале“, Скопје, 1967
- Хесиод „Теогонија“, препев - Марија Чичева-Алексиќ, Скопје, 2001
- Трајковић, Н. „Легенде о Краљевићу Марку“, Београд, 1967
- Graves, R. „The Greek Myths“, Middlessex 1972
- Митевски, В. „Епски теми – Ангичката и македонската епска поезија“, Скопје, 2008
- Cotterell, A., Storm, R. „The Ultimate Encyclopedia of Mythology“, 1999
- Леже, Л. „Словенска митологија“, Београд, 1984
- „Хомерски химни“, препев – Марија Чичева-Алексиќ, Скопје, 2011

Интернет извори

- <http://www.gbsk.mk/images/stories/eknigi/zbornik.pdf>
- <http://www.documentacatholicaomnia.eu/>
- <http://www.starisloveni.com>
- <http://www.svevlad.org.rs>
- <http://www.wikipedia.org/>
- <http://www.theoi.com/>

A Comparative Study of Nymphs in Greek Mythology and Slavic Faeries in South Slavic Mythology

SUMMARY

Slobodan Tanaskovski

slobodantanaskovski@yahoo.com

Keywords: nymphs, Slavic faeries, Greek mythology, Slavic mythology

The ancient Greek nymphs and the Slavic faeries (vilas, samovilas) are mythological creatures that are almost identical in their bases: they are female spirits of nature, whose main element is water. Through their appearance as beautiful women they represent the beauty and wonders of nature, but, at the same time, through their ambivalent character they also represent natural disasters, the raw and destructive powers of nature. As free and independent female creatures, in comparison to women of the ancient world who were subordinate to men, and despite their extraordinary beauty and mainly positive character, they were still considered a threat to humankind, especially to the world of men. Although quite similar, there are still some notable differences between the nymphs and the Slavic faeries. Nymphs are usually friendly to humans, while the attitude of the Slavic faeries towards humans is ambivalent. The nature of the Slavic faeries is much wilder than that of the Greek nymphs, which is evident in the bestial elements of their appearance, with hooves and wings, as well as long, untamed hair. Despite those differences, both nymphs and Slavic faeries are spirits that at some point represent a personification of nature, and their main role is to ensure that the processes of nature follow the natural ways.